

DE LA NICHITA STĂNESCU LA BASARAB NICOLESCU
SAU
DESPRE BAZELE POETICII CUANTICE

Conf. univ. dr. Pompiliu CRĂCIUNESCU
Universitatea de Vest din Timișoara

Abstract: Starting from the finding that through numerous fragmentary notes of theoretical character Nichita Stănescu envisages a new poetics, the present study – From Nichita Stănescu to Basarab Nicolescu or about the Basis of quantum poetics – focuses on its specificity, resembling the transdisciplinary land cognitive climate that circumscribes it. The hermeneutical approach, founded on a process of *sparsa colligere*, thus highlights three ideational ribs, present in the volume *Breaths (Respirări, 1982)* – the quantum-word, the word-being and the reality of meaning –, which are as many signs of isomorphism with lines of thought such as the Heisenberg–Lupasco–Nicolescu contiguity or that between Humboldt, Blaga, Coșeriu. Corroborated with the most striking valences of the transgressive-integrative cognitive vision postulated by physicist Basarab Nicolescu in the volume *Théorèmes poétiques (1994)*, a text approached analytically in his turn, the poet's reflection attests that Nichita Stănescu is a precursor of quantum poetics. Acquiring full expression in Basarab Nicolescu's book, this new poetics reveals itself as a heraldic mark of the relationship between science and consciousness, so necessary on the threshold of the Anthropocene. Taken as a whole, my study focuses on the path leading from poet to (meta)physicist, thus seeking to exert the unprecedented cognitive potential of quantum poetics.

Keywords: quantum poetics, Nichita Stănescu, Basarab Nicolescu, science-consciousness, word, meaning

1. Punct de plecare

„Întâlnirea dintre poetic și cuantic naște sensul”¹. Iscodită în orizontul poeziei pe care o vestește, această teoremă a lui Basarab Nicolescu poartă aură axiomatică. Este, adică, epigraf și corolar al *poeziei cuantice* cristalizate de *Théorèmes poétiques* (1994), carte ce premerge volumului *El cadáver de Balzac: una visión cuántica de la literatura y el arte* (1998), în care, sub deviza „mister și diferență” Gregorio Morales Villena va forja liniile unei „estetici cuantice” bazate pe „gândirea complexă” (promovată de către Edgar Morin). „Om al terțului” (inclus/ascuns), Basarab Nicolescu se înscrie pe o orbită cognitivă bogată în nobile contiguități, precum: Heraclit, Böhme, Planck, Peirce, Heisenberg, Blaga, Lupasco.

În ceea ce privește *poetica cuantică*, însă, găsesc că *teoremele* sale dezvăluie o incandescență relianță, în amonte, cu humusul metaliterar al lui Nichita Stănescu.

¹ Basarab Nicolescu, *Théorèmes poétiques/Teoreme poetice*, Traduction du français par/Traducere din franceză de L. M. Arcade, București, Curtea Veche Publishing, 2013, IV. 12.

Iată de ce premisa demersului meu este că, preconizată printr-o rarisimă intuiție reflexivă de către autorul *Epicii Magna*, poetica cuantică dobândește limpede chip odată cu *Teoremele poetice* ale promotorului transdisciplinarității.

2. Zorii poeziei cuantice: Nichita Stănescu, „savant atomist”

Holografic privit, tărâmul metaliterar al operei lui Nichita Stănescu se coagulează în jurul meditației constant-răvășitoare asupra limbajului. Dacă, prin sine însăși, o astfel de preocupare își înalță profilul pe linia unui orizont de veche și vie tradiție, prin natura ei intrinsecă reflecția stănesciană atestă un ireductibil dinamism transgresiv-integrator. Altfel spus, meditând asupra limbajului – literă, cuvânt, necuvânt/metaforă –, Nichita Stănescu edifică o *onto-poetică* ale cărei forțe portante se împletesc în delta *sensului*, atât din punct de vedere al creației, cât și din acela al existenței. Trebuie numaidecât remarcat că această concepție dublu articulată lăuntric „respiră” plener în climatul cognitiv post-Planck, autorul *Certării lui Euclid* gândind „o posibilă atomică a cuvintelor” și o posibilă înțelegere a omului ca pe „un accident al luminii”. Așadar, *miezul* onto-poeticii stănesciene pulsează sub zodie *transdisciplinară*, nutrit fiind deopotrivă de sevele *logicii cuantice*, funciar contradictorială, și de sevele gândirii în imagini, nu mai puțin contradictorie, la rându-i.

Bizuindu-mă pe un mănunchi de considerații culese din volumul *Respirări* (1982), unele cu rezonanțe în dialogurile din *Antimetafizica* (1985), studiul de față caută să ilumineze calea ce răzbate la miezul în cauză. Seamă ținând, pe de o parte, de faptul că „talpa problemei”, cum ar spune Blaga, o constituie limbajul – mai exact: constituirea sensului onto-cognitiv prin/dincolo de limbaj –, iar pe de altă parte, de noua relație subiect-obiect legitimată de realismul cuantic, un atare demers îngăduie (de fapt: reclamă) recursul la câteva cristalizări conceptuale pentru care fortărețele disciplinare sunt revolute. Limpede formulată, ipoteza mea este că, privită hermeneutic îndeaproape, onto-poetica stănesciană dezvăluie noduri de izomorfism cu linii de gândire deloc străine unele altora, așa cum sunt contiguitatea Werner Heisenberg–Stéphane Lupasco–Basarab Nicolescu sau aceea dintre Wilhelm von Humboldt, Lucian Blaga, Eugeniu Coșeriu și Mircea Borcilă. Totodată, adaug în treacăt, aceste vecinătăți de viziune reînnoadă atât cu dinamica heracliteană a contradictoriului, cât și, în bună măsură, cu concepția lui Aristotel despre *logos*, dar, evident, *nu* și cu logica terțului exclus. Spre a-mi ilustra premisa, voi pune în exergă trei dintre nervurile ideatice ale poeziei stănesciene, coroborându-le ulterior cu alte perspective din paradigma cognitivă actuală, dar îndeosebi cu fâgașul artistic al operei (meta)fizicianului Basarab Nicolescu.

a. Cuvântul-cuantă

Primul nod de rezonanță ideatică pe care îl am în vedere este determinat de *izomorfismul structural dintre cuvânt și materie*. Nichita Stănescu îl semnalează în

eseul intitulat *Despre limbajul artistic*¹. Visându-se „savant atomist”, poetul vorbește despre „sfărâmarea cuvintelor în atomii lor”: „poți sfărâma un substantiv la fel cum se poate sfărâma nucleul uraniului, degajând o energie formidabilă, dar nu o energie fizică, ci una morală”. Ecuația care se conturează în text este aceea dintre cuvânt, materie, conștiință: „Cuvintele ele însele erau palpabile. Nu cu mâna trupului, ci cu o invizibilă mână a conștiinței de sine, care se întindea spre ele, le lua între degete și le fărâmița ca pe niște frunze de toamnă.” În fine, dacă propozițiile sunt „un fel de echivalent sonor al materiei, trecut însă și el prin ecranul conștiinței”, „ca și particulele materiei (care, în trecere fie zis, au și ele câte un semn grafic), litera este o particulă universală a vorbirii scrise”.

Astfel percepută, relația cuvânt-materie-conștiință îl situează pe Nichita Stănescu în vecinătatea gânditorilor complexității de talia lui Edgar Morin sau Stéphane Lupasco. Bunăoară, promotorul logicii dinamice a contradictoriului, întemeiată pe fizica modernă, afirmă că „o frază este un adevărat sistem de cuante”², cuvântul constituind locul de interferență *actualizare-potențializare* semantică. La rândul său, scriind despre „extrema complexitate” a limbajului, Edgar Morin adaugă faptul că acesta evoluează între logic și analogic, întrucât „gândirea nu se poate dezvolta decât combinând cuvinte cu definiție foarte precisă cu cuvinte vagi și imprecise, extrăgând cuvinte din sensul lor uzual spre a le face să migreze către un sens nou”³. Acest joc de actualizare-potențializare semantică, izomorf universului cuantic, este sesizat și de critica literară, grație argentinianului Saúl Yurkievich atunci când se apleacă asupra operei lui Octavio Paz: sensul și contrasensul sunt aversul și reversul cuvintelor, înțelese drept „câmpuri energetice, microcosmosuri mobile care se metamorfozează în interacțiune continuă”⁴. În *Fiziologia poeziei*, Nichita Stănescu reiterează aceeași problematică: „Putem compara structura oricărei propoziții rostite sau scrise cu structura atomică. Putem compara formele și simbolurile lor, literele, cu structura celor mai simple particule. Ne izbește asemănarea dintre substantive și nuclee. Dintre verbe și electroni. Dintre adjective, adverbe, pronume și cuante. [...] Am putea spune, fără să aproximăm prea mult, că limbajul, cuvintele sunt umbra mărită a materiei în conștiință”⁵.

Functor de relație a conștiinței cu lumea (infinitul mic/cuantic și infinitul mare), cuvântul are totodată „rolul de a complini discontinuitatea de percepție a structurii umane”. Această de pe urmă afirmație stănesciană poate duce cu gândul la cea de-a treia materie din sistemul lui Lupasco, *lumea psihicului*, acolo unde cele

¹ Nichita Stănescu, *Respirări*, București, Editura Sport-Turism, 1982, p. 155-165.

² Stéphane Lupasco, *Les trois matières*, Paris, Éditions Julliard, 1960, p. 128.

³ Edgar Morin, *La Méthode*, 5. *L'humanité de l'humane. L'identité humaine*, Paris, Éditions du Seuil, 2001, p. 31 („La pensée ne peut se développer qu'en combinant des mots à définition très précise avec des mots flous et imprécis, en extrayant des mots de leur sens usuel pour les faire migrer vers un nouveau sens”).

⁴ Saúl Yurkievich, *Octavio Paz, indagador de la palabra*, în Pere Gimferrer (ed.), *Octavio Paz. El escritor y la crítica*, Madrid, Editorial Taurus, 1982, p. 111 („Por un lado las palabras son campos energéticos, microcosmos móviles que se metamorfosean en continua interacción, y por otra parte son corpúsculos inertes, interpositos opacos entre el mundo y la conciencia”).

⁵ Nichita Stănescu, *op. cit.*, p. 170-172.

două infinituri se conciliază dinamic în „starea T” (terțul inclus). *Starea T* este însuși epicentrul energiilor creatoare, eliberate prin „energia formidabilă” a cuvântului „sfârâmat” precum nucleul de uraniu. „Revelația [i.e. sensul] începe cu explozia”, declară poetul în *Antimetafizica*.

Refocalizând sintetic intuițiile sale privitoare la relația cuvânt-materie-lume interioară-sens, ține de evidență că viziunea lui Nichita Stănescu asupra creației se singularizează în raport cu modelele constituite prin *deznodarea* orizontului către târâmurii socotite, îndeobște, străine poeziei, așa cum este fizica cuantică. Or, cunoașterea nu are frontiere; cunoașterea autentică trebuie să fie, vorba lui Ion Barbu, „neîmpărțită”. Tot în volumul din 1982, Nichita Stănescu scrie: „mi-aș îngădui să spun că poezia, în ultimă instanță, sub o miriadă de forme, este însuși câmpul gravitațional al cunoașterii în genere, nu numai prin artă”¹. Că lucrurile stau astfel o confirmă, după cum vom vedea, Basarab Nicolescu, fizician al particulelor elementare, exeget al lui Barbu și gânditor transdisciplinar. Astfel, echivalența imaginarului poetic cu imaginarul cuantic, proclamată în *Teoreme poetice*, nu este altceva decât o consacrare a poeziei ca veritabil „câmp gravitațional al cunoașterii”. Nu-i deloc hazardat, prin urmare, să-l considerăm pe Nichita Stănescu drept exponent (*ante litteram*) al „poeticii cuantice”.

b. Cuvântul-ființă

Cercetarea altor nervuri ale considerațiilor teoretice stănesciene deslușește și mai mult anvergura poeticii sale onto-gnoseologice. Mai întâi, un scurt popas asupra ideii *cuvântului-ființă*, subiacent ancorată algoritmului undă-particulă. Într-o secvență din *Avatariile bunului simț*, Nichita Stănescu notează: „tot ceea ce pare plin este de fapt gol și tot ceea ce ne pare a avea consistență (de pildă lumina) are de fapt consistență prin mișcare. Urmând o consecvență de același tip vom spune că: dintre toate organele trupului uman singurul organ al ființei este cuvântul”². Ulterior, în *Despre limbajul artistic*, poetul vizează ceea ce s-ar putea numi, în ton cu reflecțiile sale deseori contradictorii, *autonomia dependentă* a acestuia. Cuvintele „sunt chiar ființe”: animale, păsări, plante; abstracte, însă. „Eu nu locuiesc de-a dreptul pe globul pământesc [...], ci locuiesc pe globul creierului și anume în atmosfera globului creierului, în acea atmosferă abstractă, în care chiar și stelele cerului pătrund nu prin ele însele, ci prin numele lor”³. De remarcat că Nichita Stănescu evidențiază aici dimensiunea cognitivă a limbajului privit în globalitatea lui, deschizând totodată drum către limbajul poetic. Peste două pagini adaugă: „Numai poezia se confundă uneori cu însăși coloana vertebrală a gândirii în imagini. Ea mi se pare cea mai apropiată de esența abstractă a cuvintelor”.

Gândirea în imagini și consistența sensului *dinamic* – idee potențată prin frecvente trimeri la relația cuvânt-tensiune/explozie – îngăduie apropierea perspectivei stănesciene de concepția integralistă asupra limbajului, elaborată de

¹ *Ibidem*, p. 132.

² *Ibidem*, p. 109.

³ *Ibidem*, p. 163.

către Eugeniu Coșeriu. Este vorba, în esență, despre două „noduri” de izomorfism: pe de o parte, de valorizarea limbajului ca activitate liber creatoare – ca *enérgeia*, în siajul lui Humboldt, și nu ca *érgon* (cod inert, prestabilit, cu simplu rost utilitar) –, iar pe de alta, de funcția primordială a acestuia, i.e. funcția semnificativă (*lógos semantikós*), fundamentală pentru finalitatea poetică (*creația de lumi posibile*). Spațiul de manifestare plenitudinară a limbajului, după cum o definește Coșeriu, poezia corespunde „înțelegerii intuitive a ființei [...], este aprehensiune a universalului în individual, obiectivare a conținuturilor intuitive ale conștiinței”¹. *Hemografia* stănesciană, „abstractă și practică totodată”, surprinde acest adevăr, în termeni echivalenți: „Te scrii pe tine însuși pe dinăuntrul sufletului tău mai întâi, ca să poți la urmă să scrii pe dinafară sufletele altora”². Act ontologic în cel mai înalt grad, prin dublul proces de generalizare-individualizare poezia este *comunicare–semnificare*, de unde și caracterul ei anti-entropic.

c. Realitate și sens

Cea de-a treia nervură a poezicii stănesciene, pe care o vizez în această sumară schiță de sistematizare, privește tocmai mecanismul inefabil de constituire a sensului, i.e. de comunicare estetică în și prin poezie. „Ca vehicul poetic, scrie Nichita Stănescu, cuvântul scris tinde să-și piardă proprietățile sintactice, integrându-se unei morfologii pure”, ceea ce reprezintă un salt calitativ la nivelul semnificării. În alți termeni, limbajul este tărâm de permanentă actualizare-potențializare semantică, în funcție de nodurile intratextuale. Putem vedea în aceasta o convergență de viziune a poetului cu viziunea fizicianului; Heisenberg, în cazul de față: „Dacă poetul poate exprima gânduri ce nu pot fi reproduse în limbajul obișnuit, este deoarece cuvântul prinde o nouă semnificație din conexiunea în care se află, din rezonanța cu alte idei și din forma poetică a propoziției”³. Grație, însă, echilibrului dinamic individualizare–generalizare – căci „individualizarea absolută este o formă a necomunicării absolute”, notează poetul, iar generalizarea absolută riscă pulverizarea –, spre deosebire de comunicarea curentă, pândită de entropism (fapt subliniat și de Coșeriu), comunicarea poetică are *caracter anti-entropic*. „Fluxul comunicării se îngustează ca o pâlnie spre cuvântul scris și se lărgeste ca o pâlnie din cuvântul scris. [...] Cuvântul văzut (nu în sine, ci în momentul stabilirii lui ca vehicul poetic și al mutațiilor lui morfologice), prin caracterul său obiectiv și individualitatea sa subiectivă, produce realitate”⁴.

¹ Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009, p. 165.

² Nichita Stănescu, *op. cit.*, p. 67.

³ Werner Heisenberg, *Philosophie. Le manuscrit de 1942*, Traduit par Catherine Chevalley, Paris, Éditions du Seuil, 1998, p. 257 („Si le poète peut exprimer des pensées qui ne peuvent pas être redites dans la langue ordinaire, c’est précisément parce que les mots reçoivent une signification nouvelle de la connexion dans laquelle ils se trouvent, de la résonance avec d’autres idées et de la forme poétique de la proposition”).

⁴ Nichita Stănescu, *op. cit.*, p. 168-169.

Adevăratul nume al acestei realități este *sensul*, sau, în cheie stănesciană, *necuvântul*. Provoacă de „un cuvânt care nu există”, sensul se sprijină „din disperare” pe cuvânt, dar el este *un dincolo-de-cuvânt*. În *Fiziologia poeziei* citim: „cuvântul are funcția unei roți, simplu vehicul care nu transportă deasupra semantica sa proprie ci, sintactic vorbind, provoacă o semantică identificabilă numai la modul sintactic”¹. Comunicarea poetică este o perpetuă transgresiune a fenomenalității și limbajului, procesualitate semantică izomorfă inefabilului dinamism cuantic. Faptul că lumile pe care le configurează nu pot fi populate decât de energiile imaginarului (creator/receptor) nu le dezmente realitatea, dimpotrivă: confirmă complexitatea insondabilă a realității structurate în niveluri diferite, dar non-separabile. Realitatea complexă – *materie-energie* (micro-, macro-, bio-, psiho-noologică) – își găsește în trans-limbajul poeziei climatul cel mai propice, care scapă cartezianismului. Nichita Stănescu o știe prea bine atunci când spune că abscisa și coordonata nu limitează, ele devin însemne ale infinitului. Poezia pulsatorie și necuvintele se înscriu în aceeași paradigmă, căci „ideea de real este însăși Asta”. Câmp gravitațional al artei și al existenței, poezia nu respiră monadic, ci întreolaltă cu toate celelalte fâgașe de cogniție, așa cum sunt fizica, biologia sau chimia. Contextualizabilă transdisciplinar, viziunea stănesciană asupra limbajului, chiar dacă nu se articulează într-o construcție unitară, stă mărturie.

Carnația textuală a „nervurilor” conceptuale analizate aici printr-un demers de *sparsa colligere* certifică însă posibilitatea construcției într-un climat transgresiv-integrator, acela pe care spiritul prin excelență transdisciplinar al poetului îl imaginează în finalul unui text, tot din *Respirări*, intitulat (nu întâmplător) *Necesitatea experimentului*: „Îmi imaginez un colectiv format dintr-un poet, dintr-un matematician, dintr-un chimist (gândindu-mă la valențele posibile ale elementelor și ale cuvintelor), dintr-un biolog și un filozof, care să studieze materialul poeziei dintr-un punct de vedere mai larg și intuiesc excepționale rezolvări în folosul poeziei și în lărgirea unității de loc, timp, acțiune, nu numai prin ridicarea acțiunii la abstract, a categoriei de loc la abstract, ci și prin concretizarea timpului, prin descoperirea și elucidarea amănunțită a acelei părți din artă care nu ține de «esența» ei, ci de forma ei constitutivă. E vorba de limbaj”².

La o privire atentă, ceea ce surprinde este absența unui fizician din colectivul imaginat de către poet, cu atât mai mult cu cât, în alte texte, trimerile sale la fizica teoretică sunt, precum am constatat, numeroase. La o privire încă și mai atentă, se vede însă că ne aflăm în fața unei situații similare celei din *Elegii*: cea de-a 12-a este acolo, dar „nu se vede”. Aidoma, fizicianul se află aici, „tăinuit” în persoana poetului, pentru că orice mare poet este fizician: un *fizician al sensului*. Chiar fizicianul particulelor elementare, de această dată Basarab Nicolescu, o spune: „Poeții sunt fizicienii sensului. Ei folosesc cuvintele ca instrumente de investigare a ceea ce se află dincolo de cuvinte – Natură universală pentru care universul fizic este

¹ *Ibidem*, p. 173.

² *Ibidem*, p. 350.

doar una dintre fațete”.¹ Nu încapă nicio îndoială că, sfărâmând cuvântul, precum nucleul de uraniu, spre a-i elibera „formidabila energie”, Nichita Stănescu este precursor al *poeticii cuantice*, aceea pe care autorul *Teoremelor poetice* o va proclama răspicat.

3. Însorirea *poeticii cuantice*: Basarab Nicolescu, pontif vizionar

a. Orizontul transdisciplinar

Vegheată de orizontul gödelian al transdisciplinarității – acolo unde cosmologia barbiană (*Ion Barbu – Cosmologia „Jocului secund”*, 1968, 2004) și cosmologia lui Böhme (*L’Homme et le sens de l’Univers. Essai sur Jakob Böhme*, 1988) se regăsesc întrelolată cu cosmologia cuantică (*Nous, la particule et le monde*, 1985, 2002; *Qu’est-ce que la réalité?*, 2009; *From Modernity to Cosmodernity: Science, Culture and Spirituality*, 2014) –, opera lui Basarab Nicolescu vizează resurecția Subiectului, prigonit odată cu metafizica de către „musca apteră” a scientismului. Or, „Cunoașterea nu este [...] nici exterioară, nici interioară: ea este în același timp exterioară și interioară: studiul Universului și studiul ființei umane se susțin unul pe celălalt (s.a.)”². Sesizând tulburătoarele contingente de profunzime dintre știință, artă și tradiție, gândirea transdisciplinară instituie tocmai această „cunoaștere neîmpărțită” (cum ar spune Ion Barbu), i.e. o cunoaștere *in vivo*, în deplin acord cu plenitudinea dinamic-contradictorie a ființei și a realității structurate multinivelar, de la „lumea tălmăcită” (Rilke) la „realul învăluit” (d’Espagnat).

Întregul demers cognitiv al lui Basarab Nicolescu evidențiază că descoperirilor din „corporeitatea sistemelor naturale”, săvârșite de către cunoașterea științifică, le corespund revelațiile din „bogăția vieții interioare”, emergente în cunoașterea poetică și spirituală. Este, privit în sine, un demers de conciliere dintre epistemic și ontologic sub zodie *transgresiv-integratoare*. Revalorizând, pe de o parte, *terțul inclus logic* din filosofia lui Stéphane Lupasco, operațional în universul cuantic, fizicianul Basarab Nicolescu consacră ideea „nivelurilor de realitate”, esențială pentru osatura conceptuală a noii metodologii gnoseologice, transdisciplinaritatea (*La transdisciplinarité. Manifeste*, 1996), iar, pe de altă parte, prin *terțul inclus ontologic* meta-fizicianul cu același nume dă carnație semantică inepuizabilei lumi interioare, recurgând la energia simbolic-universală a limbajului. „Limbajul universal este experiența totalității ființei noastre, în sfârșit reunită, dincolo de aparențe. El este, prin însăși natura sa, un *trans-limba*”³.

Această aserțiune formulată în *Manifest* își trage sevele din ecuația intuiție-intelecție, suverană în tratatul de *Teoreme poetice* publicat cu doi ani mai devreme (*Théorèmes poétiques*, 1994). Aidoma, *Terțul Ascuns*, cheie de boltă a volumului *Ce este Realitatea* (2009), își dezvăluie starea genuină, ca *terț tainic inclus*, pe același

¹ Basarab Nicolescu, *op. cit.*, IV. 10.

² Idem, *Noi, particula și lumea*, Traducere din limba franceză de Vasile Sporic, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 240.

³ Idem, *Transdisciplinaritatea. Manifest*, Traducere de Horia Mihail Vasilescu, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 127.

tărâm. Nu întâmplător, Michel Camus vorbește în prefața cărții despre „o galaxie de străfulgerări ale cunoașterii”; este o galaxie instauratoare de *Weltanschauung*¹.

b. Questa și izomorfismul poetic-cuantic

Teoremele poetice sunt dispuse în treisprezece capitole, veritabile câmpuri morfopoetice străbătute de energiile inteliecției și intuiției, îngemănate: I. *Nivele de Realitate*, II. *Rațiunea*, III. *Știință și tradiție*, IV. *Sensul*, V. *Transdisciplinaritatea*, VI. *Poetica cuantică*, VII. *Cosmodernitatea*, VIII. *Prostia*, IX. *Natura*, X. *Terțiul tainic inclus*, XI. *Dumnezeu (Dumnezei)*, XII. *Viața-moartea*, XIII. *Eu*. Fiecare câmp catalizează anvergura semantică a celorlalte, toate laolaltă participând la conturarea cunoașterii ca ireductibilă relație dintre știință și ființă. *Nici* exterioară și *nici* interioară, dar, în același timp, și exterioară, și interioară, această cunoaștere se desfășoară între, prin și dincolo de parcelele disciplinare. Adept al acestei cunoașteri, aidoma lui Heisenberg sau Morin, Basarab Nicolescu se dovedește un adevărat pontif.

Privit în ansamblu, volumul este un *breviar al transdisciplinarității* – înțelesă ca „transgresiune generalizată, care deschide un spațiu nelimitat libertății, cunoașterii și iubirii”² –, un vast poem, *questă* a „ultimului miez” și, deopotrivă, un *tratat de poetică cuantică*. Este vorba despre o poetică fondată pe ecuația transgresiv-integratoare *niveluri de realitate–imaginar poetic–imaginar cuantic*, ecuație în care concepția *corpusculară* (consacrată) a sensului (cuvânt, imagine) se află într-un continuu joc dinamic-contradictorial cu energiile *ondulatorii* ale limbajului conceput ca *humus* semantic. Dacă, prin *metafizica sa experimentală*, poetul Nichita Stănescu se află în zorii acestei poetici, prin vizionarismul său de inițiat în infinitul subatomic Basarab Nicolescu o însorește pe de-a-ntregul. Pentru autorul *Teoremelor poetice*, dinamismul și prevalența semnificant-plenitudinară merg laolaltă: „Cuvântul viu: fulger traversând într-o singură clipă toate nivelele de Realitate”³.

Însemn al realității plene, fulgerul și conștientul infinit constituie *aura* „stării T” (terțul inclus, cu expresia lupasciană), loc fără loc în care două abisuri, *finitul fără de margini și infinitul*, se oglindesc unul pe celălalt: „Drumul cel mai scurt dintre infinitul mic și infinitul mare este conștientul infinit”⁴. *Starea T* – sau, în limbajul din *Teoreme*, „terțul tainic inclus” – este epicentrul conștiinței *multiplicității deschise și unitare*, iar *aura* este perpetua adiere semantică a acestui inefabil epicentru. De aceea, precum anticipam, dincolo de vertebrele textuale

¹ Am schițat aici doar *cadrl* de reflecție în care se înscrie problematica vizată de acest studiu, i.e. *poetica cuantică*. Altfel, asupra novatoarei călătorii cognitive a lui Basarab Nicolescu m-am oprit pe larg în alte contexte, urmărind tocmai energiile creatoare de *Weltanschauung* (Pompiliu Crăciunescu, *Universul Basarab Nicolescu*, în „Caiete critice”, nr. 5/199, 2004, p. 19-30; *Înalta conexiune*, în *Basarab Nicolescu sub semnul septenarului*, coordonatori Petrișor Militaru și Luiza Mitu, Craiova, Editura Aius, 2012, p. 95-102; *De la Elgahel la Terțul Ascuns*, în *Strategiile fractale*, Ediție revăzută și extinsă, Iași, Editura Junimea, 2019, p. 57-102).

² Basarab Nicolescu, *Transdisciplinaritatea. Manifest*, ed. cit., p. 88.

³ Idem, *Théorèmes poétiques/Teoreme poetice*, ed. cit., I. 9.

⁴ *Ibidem*, XIII. 4.

(„teoreme”), volumul se dezvăluie ca un fabulos poem-questă; o *questă a Sensului*, desfășurată simultan pe versanții aceluiași adânc și înalt tărâm de *izomorfism cuantic-poetic*. Prin urmare, questă și izomorfism, *acest izomorfism*; iscodindu-le, orizontul poeticii cuantice se limpezește în toată misterioasa lui deschidere.

Mai întâi: sugestia *questei* pulsează în chiar titlul cărții.

Pe de o parte, lexemul „teoremă” nu poartă, în context, veșmintele auster glaciale din logica formală, ci reînnoadă cu prundul etimologic, acolo unde *teorema* (<gr. θεωρεῖν) are transparențe de contemplație, spectacol. *Teorema poetică* este emancipată însă de orice umbră de pasivitate („privitor ca la teatru”). Este o contemplație *vizionară*, de factura patosului dantesc, o contemplație *activ-participativă*; o gândire-*enérgeia*, pornită în căutarea incognoscibilului („terțul tainic inclus”) cu care poezia este dintotdeauna complice. Spre pildă: „Noi, particula cuantică și universul – vertiginoasă călătorie a *noûs*-ului”¹; sau: „Teoremele poetice – punct de convergență a fizicii cuantice, a Filosofiei Naturii și a experienței interioare”².

Pe de altă parte, admitând că astfel de formulări, precum oricare alta din volum, au aparența teoremei (în sensul curent), trebuie simultan remarcat că *toate* celelalte enunțuri constituie *demonstrația* respectivei teoreme, grație tocmai rigorii și percutanței gândirii poetice. Nu întâmplător, Basarab Nicolescu scrie: „Poeții sunt cercetătorii cuantici ai terțului tainic inclus. Rigoarea spiritului poetic este infinit mai mare decât rigoarea spiritului matematic”³. Atunci când mecanica cuantică se izbește de indicibil, poezia este cea care preia, după cum semnalau deja Niels Bohr sau Werner Heisenberg, povara căutării. Prin urmare, iluminare a izomorfismului poetic-cuantic, *Teoremele poetice* sunt totodată questă a relațiilor ce nutresc în taină acest izomorfism, cheie de boltă a *poeticii cuantice*.

Capitol unghiular al cărții, VI. *Poetica cuantică* stă sub semnul unei revelații incomunicabile: „Poezia este suprema aproximare cuantică a lumii. Mecanica cuantică descrie mecanica universului, în timp ce poezia îi revelează secreta dinamică”⁴. „Secreta dinamică” e revelație în imaginarul poetic, nu evidență în „lumea tălmăcită”; este *cunoaștere a incognoscibilului* care leagă, spre pildă, trăirea infinitezimală de abisul cosmic și mireasma de floare: „Cunoașterea poetică este cunoașterea cuantică a terțului tainic inclus”⁵. Or, o astfel de cunoaștere – loc „de întâlnire între fizica cuantică, Filosofia Naturii și experiența interioară”, după cum autorul însuși scrie în cuvântul-înainte la ediția franceză – este o cunoaștere *hermétiquement ouverte*, cum ar spune Gherasim Luca, ceea ce trimite la faimoasa teoremă gödeliană a incompletitudinii.

Manifest în câmpul morfopoetic, „fără ferestre-n afară”, *terțul tainic inclus* unește trama palpabilului cu lumile posibile ce iau naștere prin coluziunea-intricație a imaginarului poetic cu imaginarul cuantic. „Să fie imaginarul cuantic un caz

¹ *Ibidem*, IV. 8.

² *Ibidem*, VI. 39.

³ *Ibidem*, VI. 15.

⁴ *Ibidem*, VI. 11.

⁵ *Ibidem*, VI. 1.

particular al imaginarului poetic, sau imaginarul poetic un caz particular al imaginarului cuantic? Există, ca întotdeauna, o a treia posibilitate: imaginarul poetic nu este nimic altceva decât imaginarul cuantic”¹. În pofida aparenței și în virtutea terțului inclus, nu despre o identitate este vorba aici, ci despre o complementaritate dinamică, fondată pe izomorfismul dintre *psyché* și materie, dintre lumea psihică și lumea microfizică, izomorfism admis de herbul vizionarilor din care face parte Basarab Nicolescu, dimpreună cu Wolfgang Pauli, Carl Gustav Jung sau Stéphane Lupasco.

Afirmând că „Teoremele poetice [sunt] singurul mijloc de a extinde teorema lui Gödel la toate celelalte domenii ale cunoașterii”², creatorul lor promovează o poetică a plenitudinii ermetic-deschise, i.e. *poetica cuantică*, atribuindu-i drept forță portantă sensul ontologic *transtemporal*. „Există un loc al sensului: cel al terțului tainic inclus. Dar nu există un timp asociat sensului”, stă scris în cel de-al IV-lea capitol al cărții, *Sensul*. Și, tot acolo: „Întâlnirea dintre poetic și cuantic naște sensul”³. Văd în această formulare *nucleul axiomatic* al poeziei cuantice.

Căutător de sens și al Sensului, Basarab Nicolescu acordă gândirii poetice o rigurozitate sporită în raport cu cea științifică, în măsura în care cea dintâi restaurează căile către Natură și Ființă, erodate prin „castrarea afectivității” de către cea de pe urmă în numele pozitivismului. Dând poeziei rol de oglindă pentru cele două „chipuri ale rațiunii” – *marea gnoză și marea știință* –, autorul (re)plasează gândirea poetică în zăriștea „cunoașterii neîmpărțite”. Asemenea fizicienilor cuantici și cosmologilor, postulează promotorul transdisciplinarității, poezii sunt, „dincolo de cuvinte”, *fizicienii sensului*, i.e. făptuitorii și, dintotdeauna, gardienii relației știință-conștiință sub tăcuta oblăduire a inteligenței cosmice.

4. *Poetica cuantică: relația știință-conștiință*

Loc de întâlnire dintre cuantic și poetic, *Teoreme poetice* poartă nimbul apofatic al „cunoașterii neîmpărțite” la chemarea căreia Basarab Nicolescu și-a început *questa* cognitivă și care a devenit miezul unei noi poetici. Autorul ei reînnoadă, astfel, cu marele joc barbian, cu gândirea lui Heraclit, cu estetica non-aristotelică intenționată de către Fernando Pessoa pe baza „forței de integrare” și mai ales cu „metafizica experimentală” a lui Nichita Stănescu, „savantul atomist”, aducându-le și unificându-le totodată în lumina și misterul cogniției actuale. Transgresiv-integratoare prin însăși natura sa, *poetica cuantică* este expresia deplină a acestei *actualități*, dar și a stringentei ei asumări.

Proclamând „Necesara alchimie: metamorfoza conceptului în fapt poetic”⁴, fizicianul Basarab Nicolescu desăvârșește teoretic calea deschisă de către poetul Nichita Stănescu, cel care scrie în *Elegia întâia*: „Totul este inversul totului./

¹ *Ibidem*, VI. 3.

² *Ibidem*, VI. 44.

³ *Ibidem*, IV. 12.

⁴ *Ibidem*, VI. 19.

Dar nu i se opune, și/ cu atât mai puțin îl neagă”. Iată o secvență care, dincolo de nimbul de *teoremă poetică* pe care-l poartă, consacră deja mirabila întâlnire dintre cuantic și poetic: corpuscul și undă îngemănate, *Totul* se răsfrânge în limbaj dezvelindu-i „structura atomică” (izomorfă). Implicit, secvența ilustrează gândul poetului dintr-o însemnare, invocată deja, după care „cuvintele sunt umbra mărită a materiei în conștiință”. Sfărâmându-le atomii semantici spre a le elibera *energia formidabilă*, creatorul *Necuvintelor* probează că „imposibilul credibil” nu este specific doar poeziei și mitului, așa cum socotea Giambattista Vico¹, ci și ireductibilei relație *știință-conștiință*, singurul antidot la insușența entropică ce marchează pragul antropocen.

Poetica cuantică este nimbul heraldic al acestei inefabile relație: un nimb a cărui intensitate sporește pe calea ce duce de la opera lui Nichita Stănescu la opera lui Basarab Nicolescu.

Referințe bibliografice

- COȘERIU, Eugeniu, *Omul și limbajul său*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009.
- HEISENBERG, Werner, *Philosophie. Le manuscrit de 1942*, Traduit par Catherine Chevalley, Paris, Éditions du Seuil, 1998.
- LUPASCO, Stéphane, *Les trois matières*, Paris, Éditions Julliard, 1960.
- MORIN, Edgar, *La Méthode. 5. L’humanité de l’humanité*, Paris, Éditions du Seuil, 2001.
- NICOLESCU, Basarab, *Transdisciplinaritatea. Manifest*, Traducere de Horia Mihail Vasilescu, Iași, Editura Polirom, 1999 [1996].
- NICOLESCU, Basarab, *Noi, particula și lumea*, Traducere din limba franceză de Vasile Sporici, Iași, Editura Polirom, 2002.
- NICOLESCU, Basarab, *Ce este Realitatea? Reflecții în jurul operei lui Stéphane Lupasco*, Traducere de Simona Modreanu, Iași, Editura Junimea, 2009.
- NICOLESCU, Basarab, *Théorèmes poétiques/Teoreme poetice*, Traduction du français par/Traducere din franceză de L.M. Arcade, București, Curtea Veche Publishing, 2013 [1994].
- STĂNESCU, Nichita, *Respirări*, București, Editura Sport-Turism, 1982.
- VICO, Giambattista, *Știința Nouă*, Traducere de Nina Façon, București, Editura Univers, 1972.
- YURKIEVICH, Saúl, *Octavio Paz, indagador de la Palabra*, în Pere Gimferrer (ed.), *Octavio Paz. El escritor y la crítica*, Madrid, Taurus, 1982.

¹ Giambattista Vico, *Știința Nouă*, Traducere de Nina Façon, București, Editura Univers, 1972, § 383.